

پژوهش‌نامه‌ی آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان

(علمی-پژوهشی)

سال چهارم، شماره‌ی دوم (پیاپی ۱۰)، پاییز و زمستان ۱۳۹۴

بازنمایی جنسیت در کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان:

مطالعه‌ی موردی جلد دوم و سوم مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم»

سامان عبادی

استادیار آموزش زبان انگلیسی- دانشگاه رازی

بهمن ابراهیمی مرچل

دانشجوی کارشناسی ارشد آموزش زبان انگلیسی- دانشگاه رازی

چکیده

کتاب‌های آموزش زبان، چه در حوزه‌ی آموزش زبان اول به کودکان و نوجوانان و چه در حوزه‌ی آموزش زبان دوم، می‌توانند به‌عنوان ابزاری مؤثر در انتقال ارزش‌ها، باورها، اعتقادات و دیدگاه مؤلفان‌شان به مسائل مختلف همچون مقوله‌ی جنسیت، محسوب شوند. بنابراین، توجه به بازنمایی متعادل و برابر مصادیق و نمودهای جنسیتی در طراحی منابع آموزشی می‌تواند مسأله‌ای حائز اهمیت باشد. نظر به اهمیت این موضوع، پژوهش حاضر سعی دارد که به بررسی نوع و میزان سوگیری جنسیتی در جلدهای دوم و سوم از مجموعه کتاب‌های آموزش زبان فارسی، با عنوان «فارسی بیاموزیم» (ذوالفقاری و همکاران، ۱۳۸۶) بپردازد. در این پژوهش، کتاب‌های مذکور که در سطح میانی به فارسی‌آموزان غیرفارسی‌زبان تدریس می‌شوند، از لحاظ زبان جنسیتی در چهار مقوله‌ی «بازنمایی»، «تقدم در عبارت»، «تقدم در شغل» و «تقدم در نوع فعالیت» به صورت کیفی و کمی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج این مطالعه نشان داد که در منابع مورد تحلیل، بازنمایی جنسیتی به صورت نامتوازن لحاظ شده است و تعداد زنان در چهار مقوله‌ی مورد پژوهش کمتر از انتظار است و تنها حضور آنها در نقش‌های سنتی پررنگ نشان داده شده است. در واقع، نتایج پژوهش این حقیقت را بیان می‌کند که برنامه‌ی درسی آموزش زبان فارسی نیازمند بازبینی جدی، از نظر بازنمایی جنسیتی می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: بازنمایی جنسیت، تقدم در عبارت، تقدم در شغل، تقدم در نوع فعالیت، مجموعه‌ی «فارسی

بیاموزیم»

۱. مقدمه

کتب درسی در فرایند جامعه‌پذیری و شکل‌دهی باورهای جنسیتی نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کنند. از دهه‌ی هفتاد میلادی، مطالعات گسترده‌ای به منظور بررسی تعصب جنسیتی در کتاب‌های آموزشی صورت گرفته است. هدف اصلی این پژوهش‌ها، زدودن هر گونه «سوگیری جنسیتی»^۱ در متون و تصاویر کتب آموزشی، به‌ویژه کتاب‌های آموزش زبان است. به بیان پیرسی (۲۰۰۰)، سوگیری جنسیتی نوعی رابطه‌ی اجتماعی است که در آن، مردان مقتدرتر و قدرتمندتر از زنان به تصویر کشیده می‌شوند. در چنین حالتی، مردان به صورت انسان‌هایی مسلط، فعال، و مهاجم نشان داده می‌شوند، اما در مقابل، زنان به صورت افرادی تابع، منفعل، و کم‌اهمیت نمود پیدا می‌کنند.

بر کسی پوشیده نیست که نقش اصلی زبان، ایجاد ارتباط بین افراد در یک جامعه‌ی زبانی خاص است. با وجود این، زبان قادر است ارزش‌های فرهنگی، سیاسی، و اجتماعی جهان پیرامون را نیز به فراگیر القا نماید. بنابراین، اگر مفاهیم مردسالارانه، به طرز چشمگیری در کتب آموزش زبان نمود پیدا کنند، این کتاب‌ها دچار سوگیری جنسیتی هستند.

از نگاه کامرون (۱۹۸۵؛ نقل از الاسدی، ۲۰۱۳: ۲)، زبان جنسیتی موجود در کتاب‌ها، همواره به نفع جنس مذکر تعصب را ابراز می‌دارد و رفتارش با جنس مؤنث تبعیض‌آمیز است. همچنین، از نظر پیرسی (۲۰۰۰)، زبان جنسیتی حضور زن را در واقعیت‌های روزمره‌ی زندگی حذف می‌کند. بنابراین، زدودن هر گونه مفهوم سنتی، چه در متن و چه در تصویر، که منجر به بازتولید، تقویت و القای پیام کلیشه‌ای^۲ به مخاطبان می‌شود، به نظر امری ضروری می‌آید.

همان‌گونه که اشاره شد، کاربرد اصلی زبان عمدتاً ایجاد ارتباط بین افراد یک جامعه است، اما با وجود این، هیچ زبانی عاری از تعصب نیست. بر این اساس، می‌توان گفت که زبان و به‌ویژه کتاب‌های آموزش زبان از جمله ابزارهای قدرتمند و مؤثری هستند که می‌توانند در انتقال و القای ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه به فراگیران نقش بسزایی داشته باشند. به بیان روشن‌تر، با توجه به این که کتاب‌های آموزش زبان، محور کارِ مدرس زبان و انجام تکالیف زبان‌آموز در خانه به حساب می‌آیند، اهمیت بسزایی در انتقال و روند درونی کردن ارزش‌های رایج جامعه دارند. بنابراین، «نمایش نادرست و یا عدم نمایش نقش هر یک از دو جنس (زن و مرد) در کتاب‌های درسی [آموزش زبان] می‌تواند باعث بازتولید کلیشه‌های جنسیتی^۳ [در نزد زبان‌آموز] شود» (حاضری و احمدپور خرمی، ۱۳۹۱: ۷۸-۷۷).

۱. gender bias

۲. مفاهیم و پیام‌های کلیشه‌ای، باورها و ایده‌های ارائه شده در تصاویر و متون کتاب‌های آموزشی هستند که نقش تعیین‌کننده‌ای

در شکل‌گیری نقش جنسیتی افراد در اجتماع دارند.

۳. gender stereotype

بنابراین، انتظار می‌رود که کتب درسی آموزش زبان و فرهنگ فارسی نیز چنان طراحی و تدوین شوند که نه تنها بیانگر ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه‌ی ایرانی باشند، بلکه تفکرات، نگرش و شیوه‌ی زندگی کنونی ایران اسلامی را نیز منعکس نمایند. به عبارت دیگر، کتب آموزش زبان فارسی باید نشان‌دهنده‌ی واقعیت‌های کنونی ایران نوین بوده و از بازنمایی و نمود هر گونه تبعیض جنسیتی و دیدگاه‌های سوگیرانه‌ی جنسیتی پرهیز کنند؛ زیرا بازتاب باورهای کلیشه‌ای، در واژه و تصویر ممکن است ذهنیتی متفاوت در فراگیر غیرفارسی‌زبان ایجاد کند که هیچ‌گونه همخوانی‌ای با واقعیت فعلی ایران نداشته باشد. در واقع، از آنجا که در ایران اسلامی امروز، همه‌ی افراد جامعه دارای حقوق مشخص و مساوی در انتخاب نقش خود در اجتماع می‌باشند، انتظار می‌رود که در تدوین کتب آموزشی زبان فارسی، زنان و مردان و مسائل مربوط به آنها به صورت متوازن بازتاب یابند و از انعکاس باورهای کلیشه‌ای و تبعیض‌آمیز در تألیف آنها جلوگیری به عمل آید. با آشکار شدن این شاخص‌ها، می‌توان در ویرایش و تألیف کتاب‌های جدید آموزش زبان فارسی، از بروز هر گونه عبارت و مفهوم کلیشه‌ای و سوگیرانه جلوگیری کرد.

در همین راستا، پژوهش حاضر سعی دارد به نحوه‌ی بازنمایی جنسیت در مجموعه کتاب‌های آموزش زبان فارسی، با عنوان «فارسی بیاموزیم» (سطح میانه، جلد‌های ۲ و ۳) بپردازد (لازم به توضیح است که این مجموعه کتاب، هم منبع آموزش زبان فارسی به کودکان و نوجوانان ایرانی ساکن در کشورهای غربی است و هم به‌عنوان منبع آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان به کار می‌رود). به عبارت دقیق‌تر، این تحقیق به دنبال تجزیه و تحلیل زبانی و تصویری معیارهای زیر در این مجموعه از کتاب‌های آموزش زبان فارسی می‌باشد و سعی در تبیین مؤلفه‌های ایجاد عدم تعادل جنسیتی در متون و تصاویر موجود در کتاب‌های مورد پژوهش دارد: (۱) بازنمایی، (۲) تقدم در عبارت، (۳) شغل و (۴) نوع فعالیت اجتماعی.

۲. پیشینه‌ی پژوهش

از آنجا که در دنیای مدرن، همه‌ی افراد، اعم از زن و مرد، از حقوق مساوی برخوردار می‌باشند، انتظار می‌رود که در کتب آموزش زبان نیز، زن و مرد به طور مطلوب و متعادل در نقش‌های کنونی خود نشان داده شوند. بر این اساس، محققان زیادی به واکاوی این موضوع در کتاب‌ها و منابع آموزش زبان، به‌ویژه زبان انگلیسی پرداخته‌اند؛ زیرا تقریباً در تمام نقاط جهان، زبان انگلیسی به‌عنوان یک زبان دوم و/یا یک زبان خارجی تدریس می‌شود. در این راستا، محققان و برنامه‌ریزان آموزش زبان انگلیسی نیز، جهت تدریس و آموزش هر چه بهتر این زبان، درصدد هستند هر گونه کاستی و نارسایی کتب آموزش زبان انگلیسی را کاهش داده و منابع شایسته و درخوری را برای فراگیران این زبان بین‌المللی طراحی و تألیف نمایند. یافته‌ها

و نتایج علمی حاصل از تحقیق روی منابع و مجموعه‌های آموزشی مختلف این زبان، مبنای تهیه و تدوین مؤثر در این کتاب‌ها، می‌باشد.

محققان داخلی نیز اخیراً، به بررسی کتاب‌های درسی زبان انگلیسی که در مراکز مختلف آموزش زبان انگلیسی ایران تدریس می‌شوند، مبادرت ورزیده‌اند. برای مثال، قربانی (۲۰۰۹) در بررسی سه کتاب^۱ آموزش زبان انگلیسی به این نتیجه رسیده است که در تدوین کتاب اول، از مفاهیم کلیشه‌ای^۲ بیشتری استفاده شده است. به گفته‌ی پارک و استوارت (۲۰۰۱)؛ نقل از توجی و آلی یو، ۲۰۱۳: ۳۳)، مفاهیم کلیشه‌ای، باورها و ایده‌های ارائه شده در تصاویر و متون کتاب‌های آموزشی هستند که نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری نقش جنسیتی افراد در اجتماع دارند. به‌عنوان مثال، با ارائه‌ی جنس مرد به‌عنوان پلیس (به صورت کلامی و غیرکلامی)، ممکن است این باور در کودک تقویت شود که پلیس بودن مختص مردان است و زنان جایگاهی در تشکیلات پلیس ندارند.

حسینی فاطمی و حیدریان (۱۳۸۹) با رویکردی ضابطه‌مند و به استناد پانزده معیار ارائه شده توسط ریفکن (۱۹۹۸)، به بررسی بازنمایی جنسیت در تمام متون کتب درسی آموزش زبان انگلیسی دوره‌ی دبیرستان و پیش‌دانشگاهی پرداختند. نتایج این تحقیق، نابرابری جنسیتی را در این کتب آموزشی آشکار ساخت؛ زیرا نقش و حضور پررنگ مردان و نگاه نابرابر و تبعیض‌آمیز به زنان، چه از لحاظ کمی و چه از لحاظ کیفی کاملاً ملموس بوده و عدم حضور یا حضور کم‌رنگ زنان بر واقعیتی فرهنگی-اجتماعی مبتنی بر باورهای سنتی صحنه گذاشت که در آن، مرد جنس برتر بوده و زن، جایگاهی پایین‌تر و به‌عنوان جنس دوم دارد؛ علاوه بر این، تصویر ارائه شده از زنان نه با واقعیت‌های فعلی جامعه‌ی ایرانی و نه با واقعیت‌های جامعه‌ی غربی مطابقت نداشت. در این ارتباط، پژوهش هال (۲۰۱۴) نیز مؤید وجود زبان جنسیتی در متون و تصاویر گنجانده شده در کتب درسی زبان انگلیسی دوره‌ی دبیرستان در ایران می‌باشد.

باید خاطر نشان کرد که واکاوی مفاهیم جنسیتی و کلیشه‌ای در کتاب‌های آموزشی مدارس و مهد کودک‌های ایران نیز مورد توجه محققان قرار گرفته است. برای مثال، حاضری و احمدپور خرمی (۱۳۹۱) به بررسی چگونگی بازنمایی جنسیت در تصاویر و متون کتب ادبیات فارسی دوره‌ی راهنمایی و دبیرستان پرداختند. نتایج حاصل از تحلیل محتوای کمی و کیفی این پژوهش نشان داد که نقش زنان بیشتر به مشاغل و فعالیت‌های سنتی و داخل خانه محدود می‌شود. این در حالی است که مردان رابطه‌ی مستقیمی با

۱. با عناوین ذیل:

-American Headway
-Interchange (3rd edition)-

-Person to Person

2. stereotypical notions

لایه‌های بالایی قدرت دارند؛ چون مردان در رأس هرم‌های سیاسی، علمی، ادبی، نظامی و حماسه‌ساز نمود پیدا کرده‌اند. همچنین، نتایج این تحقیق حاکی از آن بود که زنان به صورت انسان‌هایی معمولی، گاه بی‌سواد، خرافاتی و گاهی کنیز و اکثراً مادرانی دلسوز و زنان خانه‌داری هستند که نیازمند حمایت، دلسوزی و کمک مردان می‌باشند.

در پژوهش دیگری، ترابی زنجانی (۱۳۹۱) به بررسی کلیشه‌های جنسیتی در متون و تصاویر کتاب‌های آموزشی کودکان مهد کودک‌های استان زنجان بر مبنای چارچوب نظری دیدگاه یادگیری اجتماعی و کنش مقابل نمادین پرداخته است. بررسی کمی و کیفی متون و تصاویر کتب مورد مطالعه نشان داد که این کتاب‌ها نه تنها عاری از کلیشه‌ها و سوگیری‌های جنسیتی نبوده، بلکه تفاوت قابل ملاحظه‌ای در تعداد تصاویر پسران، شخصیت‌های مذکر داستان‌ها، و اسامی پسران نسبت به تصاویر، شخصیت‌های مونث داستان، و اسامی دختران گزارش شده است.

به‌طور کلی، در تمام این مطالعات، محققان خواهان بازنمایی و حضور متعادل زن و مرد در متون و تصاویر ارائه شده هستند. علاوه بر آن، پژوهشگران انتظار دارند که «جایگاه و منزلت هر دو جنس، در تدوین این مجموعه از کتاب‌های آموزشی حفظ شود» (والتر، ۱۹۹۱: ۱).

اگرچه، بیش از سه دهه از واکاوی تعصب جنسیتی و باورهای کلیشه‌ای در کتب آموزشی می‌گذرد، به نظر می‌رسد پژوهش درباره‌ی بازنمایی جنسیت هنوز در کانون توجهی محققان بسیاری، به‌ویژه در کشورهای جهان سوم است. برای مثال، حمدان (۲۰۱۰) به بررسی باورهای کلیشه‌ای در مجموعه‌ای از کتاب‌های زبان انگلیسی در مدارس دولتی اردن پرداخته است. نتایج به دست آمده از این تحقیق حاکی از آن بود که برخلاف واقعیت‌های روز اردن، حرفه‌های مردسالارانه، به مراتب بازتاب بیشتری نسبت به شغل‌های زنانه داشت و مردان به‌عنوان نیروی کار اصلی در این کتاب‌ها نشان شده بودند.

مصطفی (۲۰۱۴) نیز این بررسی را در مورد هفت کتاب آموزش زبان انگلیسی در مدارس دولتی نیجریه انجام داد. نتایج این مطالعه نشان داد که، اگرچه در جامعه‌ی کنونی نیجریه زنان هم‌پای مردان نقش بسیار مهمی در توسعه‌ی اهداف ملی این کشور دارند، این واقعیت در کتاب‌های آموزش زبان منعکس نشده و زنان با حرفه‌ها و فعالیت‌های کلیشه‌ای، از قبیل خانه‌داری، تمیز کردن خانه و مراقبت از بچه‌ها نمود پیدا کرده‌اند.

چین، لینگ، تانگ، لینگ، و تارمیزی (۲۰۱۳) نیز در بررسی کتاب‌های ادبیات زبان انگلیسی دوره‌ی راهنمایی کشور مالزی دریافتند که این کتب آموزشی، مردان را افرادی قدرتمند، فعال، و ورزشکار نشان می‌دهند که شیوه‌ی زندگی سالمی را دنبال می‌کنند و در مقابل، زنان افرادی ضعیف و منفعل نشان داده می‌شوند که مشغول انجام فعالیت‌هایی هستند که صرف انرژی در آنها بسیار کم است.

اگرچه در مطالعات بالا، شخصیت زن در کتاب‌های آموزش زبان به‌طور مطلوبی انعکاس نیافته است، واکاوی این موضوع توسط دومینگز (۲۰۰۳)، در خصوص یک مجموعه کتاب^۱ آموزش زبان انگلیسی نشان داد که تدوینگران این مجموعه‌ی آموزشی، به صورت یکسانی، به بازتاب شخصیت دو جنس در مشاغل و فعالیت‌های جامعه‌ی فعلی کانادا پرداخته‌اند، به‌طوری که هم زن و هم مرد در نقش افسر پلیس، قاضی دادگاه، پرستار، مهماندار هواپیما، معلم مدرسه، خدمتکار رستوران و... ظاهر شده‌اند.

شایان ذکر است که جنسیت و ارتباط آن با شیوه‌های قطع کلام در گفتار دانشگاهی نیز مورد بررسی محققان قرار گرفته است. در این خصوص، عموزاده، زارعی‌فرد و علی‌نژاد (۱۳۹۳) به بررسی و تحلیل انواع شیوه‌های قطع کلام در گفتار دانشگاهی فارسی در کلام زنان و مردان با رویکرد جامعه‌ی کنشی^۲ پرداختند. تجزیه و تحلیل کمی و کیفی داده‌ها نشان داد که جنسیت بر میزان و نقش قطع کلام‌ها در جلسات دفاع از پایان‌نامه‌ها تأثیری آچنانی نداشته، بلکه زنان و مردان از قطع کلام‌ها با اهداف و نقش‌های یکسانی شامل شوخی، همکاری، تدافعی، ارشادی-امری و جدلی استفاده می‌کنند. بنابراین، قطع کلام، نقش‌های مختلفی در تعامل داشته و نشانگر تسلط مردان بر زنان نیست. این پژوهش همچنین مشخص کرد که عواملی دیگر نظیر بافت، الگوها، ارزش‌های جلسه‌ی دفاع، سن افراد، منزلت و نوع عضویت (هسته‌ای و وابسته) افراد می‌توانند در میزان و نقش قطع کلام‌ها مؤثر باشند.

وکیلی‌فرد و خالقی‌زاده (۱۳۹۱) نیز تأثیر جنسیت را بر به‌کارگیری راهبردهای یادگیری زبان فارسی (به‌عنوان زبان دوم) در میان ۱۳۷ فارسی‌آموز خارجی (۱۰۵ پسر و ۳۲ دختر) مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های حاصل از این پژوهش نشان داد که زنان و مردان، به یک میزان از راهبردهای یادگیری زبان فارسی استفاده می‌کنند و تنها تفاوت بین این دو گروه، در ترتیب و اولویت راهبردها است که البته این تفاوت نسبتاً کم است.

در بررسی جامع پیشنهادی تحقیق، پژوهشی که به بررسی بازنمایی جنسیت در کتب آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان بپردازد (حداقل تا آنجا که نویسندگان این نوشتار اطلاع دارند) یافت نشد.

۳. مبانی نظری

چارچوب نظری پژوهش حاضر، معیارهای ارائه شده توسط پورکا (۱۹۸۴) می‌باشد. وی به این حقیقت اشاره می‌کند که مؤلفان و نویسندگان کتاب‌های آموزشی قادر هستند که «نگرش‌های جنسیتی خود را با استفاده از شیوه‌های خاص القا کنند» (پورکا، ۱۹۸۴: ۷۰۵). این شیوه‌ها و روش‌ها شامل (الف) بازنمایی^۳، (ب)

۱. با عنوان New Interchange Introduction

۲. community of practice approach

۳. visibility (omission)

تقدم^۱ در عبارت، (پ) استفاده از ساختارهای عام مذکر^۲، (ت) مشاغل^۳، و (ث) فعالیت‌های مردانه و زنانه^۴ می‌باشند.

۱.۳. بازنمایی

به نظر می‌رسد که بازنمایی، رایج‌ترین شیوه‌ی بیان زبان جنسیتی در کتب آموزش زبان است. «زمانی که شخصیت زن در کتاب‌های آموزشی منعکس نمی‌شود، پیام ضمنی آن این است که زن بی‌اهمیت جلوه داده شده است» (پورکا، ۱۹۸۴: ۷۰۶). در جامعه‌ی فعلی ایران، زنان در همه‌ی فعالیت‌های اجتماعی مشارکت داشته و حضور آنان در نقش‌های حیاتی که در جامعه ایفا می‌کنند، کاملاً ملموس است. از طرفی دیگر، براساس گزارش‌های مرکز ملی آمار ایران^۵ (سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۰)، حدود ۴۹٫۵ درصد از جمعیت کل کشور را زنان تشکیل می‌دهند. بنابراین، انتظار می‌رود که مؤلفین مجموعه کتاب‌هایی همچون «فارسی بیاموزیم» با در نظر گرفتن این ویژگی‌ها و نقش زنان در جامعه‌ی نوین ایران، تصویر مناسب و شایسته‌ای از زن ایرانی را انعکاس دهند و از بیان باورهای کلیشه‌ای و تعصب‌آمیز در متون و تصاویر آن خودداری کنند.

۲.۳. تقدم در عبارت

تقدم در عبارت، به‌عنوان یکی دیگر از عوامل نابرابری و تبعیض جنسیتی علیه زنان قلمداد می‌شود. به بیان پورکا (۱۹۸۴: ۷۰۶)، این ویژگی به حالتی اشاره دارد که در آن، کلمه و/یا عبارت مذکر همیشه مقدم بر عبارت مؤنث نمود پیدا می‌کند (مانند، پدر و مادر، پسرها و دخترها، دارا و سارا و...). در جامعه و فرهنگ کنونی ایران، در شرایط خاصی تقدم زنان در انجام دادن کاری، به نوعی تکریم جایگاه اجتماعی زن از سوی مرد قلمداد می‌شود؛ به‌عنوان مثال، اگر چند زن به همراه چند مرد در حال وارد شدن به کلاس یا ساختمانی باشند، معمولاً زنان مقدم بر مردان در انجام این عمل می‌باشند. بنابراین، کتاب‌های آموزش زبان فارسی باید به صورت عادلانه و متوازن تقدم در عبارت را انعکاس دهند.

1. firstness
2. masculine generic constructions
3. occupations
4. man and women's activities

^۵ . گزیده‌ی نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰؛ برگرفته شده از:

۳.۳. ساختارهای عام مذکر

در بعضی از زبان‌ها، همچون زبان انگلیسی، استفاده از ساختارهای عام مذکر، منجر به ایجاد جنسیت‌گرایی زبانی می‌شود. این ساختارها به هر دو جنس مونث و مذکر اشاره دارند. برای نمونه، در زبان انگلیسی با واژه‌هایی (همچون: businessman; policeman; freshman; archerman) روبه‌رو هستیم که واژه‌ی man در انتهای این کلمات، به هر دو جنس اشاره دارد که خود می‌تواند باعث ایجاد زبان جنسیتی شود، اما در زبان فارسی، واژگانی از این قبیل تنها برای جنس مذکر به کار می‌روند، مانند «جوانمرد» و «زادمرد». بر این اساس، از بررسی این ویژگی در متون و تصاویر کتاب‌های مورد پژوهش صرف نظر شد.

۴.۳. مشاغل زنانه و مردانه

تقسیم کار زنانه و مردانه یکی از مهم‌ترین نشانه‌هایی است که نابرابری جنسیتی را در جامعه منعکس می‌کند (پورکا، ۱۹۸۴). در جامعه‌ی امروزی ایران، زنان دوشادوش مردان، برای رسیدن به توسعه‌ی ملی در بسیاری از مهارت‌ها و مشاغل پیچیده فعالیت می‌کنند. به‌عنوان مثال، زنان در نقش پزشک، استاد دانشگاه، نماینده‌ی مجلس و حتی به‌عنوان مشاور رئیس‌جمهور و وزیر دولت مشغول به کار هستند. بنابراین، عدم انعکاس این واقعیت ایران امروز در کتب آموزشی زبان فارسی، دور از انصاف می‌باشد.

۵.۳. فعالیت‌ها

دنیا‌ی امروز را عصر برابری و حذف نابرابری‌ها برمی‌شمارند (ترابی زنجانی، ۱۳۹۱). بنابراین، نظر به اهمیت این موضوع، هیچ گونه فعالیت دیگری کلیشه‌ای محسوب نمی‌شود و زنان کارها و فعالیت‌هایی را انجام می‌دهند که زمانی مختص مردان بود و برعکس. برای مثال، رانندگی اتوبوس زمانی فقط مختص مردان بود، اما امروزه ما شاهد رانندگی اتوبوس شهری و حتی مترو توسط بانوان ایرانی می‌باشیم. در این راستا و بنا به گفته‌ی بیرجندی و امینی (۲۰۱۲)، کتاب‌های آموزش زبان باید زنان و مردان را به صورت برابر و متوازن در حال انجام دادن فعالیت‌هایی از قبیل تمیز کردن خانه، پختن غذا، شستن لباس، شستن ماشین و نگهداری از خردسال نشان دهند. افزون بر آن، این نویسندگان بر این باور هستند که مجموعه‌های آموزش زبان باید به‌طور مساوی و یکسان، مردان و زنان را انسان‌هایی مهربان، ترسو، و عاطفی نمایش دهند.

۴. روش پژوهش

کتب برگزیده در این پژوهش، شامل جلد‌های دوم و سوم از مجموعه کتاب‌های آموزش زبان فارسی با عنوان «فارسی بیاموزیم» می‌باشند که در سطح میانه، به فارسی‌آموزان خارجی تدریس می‌شوند. در مقدمه‌ی این

کتاب‌ها آمده است که این مجموعه‌ی آموزشی، ثمره‌ی تلاش گروهی ده نفره، شامل متخصصان آموزش زبان فارسی، برنامه‌ریزان درسی، مشاوران برجسته و تصویرگران خبره بوده است. این مجموعه‌ی آموزشی به سفارش شورای گسترش آموزش زبان فارسی در آمریکای شمالی تألیف شده است. مخاطبان این کتاب را عمدتاً نسل جدید ایرانیان خارج از کشور، خارجیان مشغول به تحصیل در ایران، دانشجویان دانشگاه‌های خارج (دانشجویان غیرایرانی‌ای که در بعضی از دانشگاه‌های خارجی به فراگیری زبان و ادبیات فارسی می‌پردازند) و سایر فارسی‌آموزان غیرفارسی‌زبانی تشکیل می‌دهند که مطابق با برنامه‌ی آموزشی و یا بنا به میل خود به فراگیری مهارت‌های زبانی می‌پردازند. بر این اساس و به زعم نویسندگان این نوشتار، مجموعه‌ی حاضر می‌تواند منبع ارزشمندی برای مطالعه و واکاوی موضوع مورد نظر باشد.

تحقیق حاضر از نوع توصیفی می‌باشد که در آن «پژوهشگر به توصیف عینی شرایط موجود در ارتباط با کتاب‌های زبان فارسی که برای غیر فارسی‌زبانان تألیف شده است، می‌پردازد» (رضایی و علیپور، ۱۳۹۱: ۱۷۱). جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، با استفاده از روش پژوهش کمی و کیفی صورت گرفته است. در این تحقیق، کلیه‌ی متون و تصاویر کتب مورد نظر مورد بررسی قرار گرفته است. به عبارت دقیق‌تر، روش انجام تحقیق، تحلیل محتوای کمی و کیفی به صورت ترکیبی می‌باشد. در روش تحلیل محتوای کیفی، کیفیت بازنمایی‌های جنسیتی در چهار مقوله‌ی «بازنمایی»، «تقدم در عبارت»، «شغل»، و «نوع فعالیت» در کلیه‌ی متون و تصاویر جلد‌های دوم و سوم مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم» (سطح میانه) مورد بررسی قرار گرفته است. روش تحلیل محتوای کمی نیز برای مقایسه‌ی کمی سوگیری‌های جنسیتی و باورهای کلیشه‌ای در چهار مقوله‌ی فوق به کار رفته است.

۵. ارائه‌ی داده‌ها و یافته‌های پژوهش

با بررسی متون و تصاویر موجود در کتاب‌های مورد مطالعه، نتایج زیر به دست آمد که در ادامه به تفکیک به آنها اشاره خواهد شد.

۱.۵. بازنمایی

همان‌گونه که جدول (۱) نشان می‌دهد، حضور مردان ۳۱۶ بار (۷۴/۷٪) و زنان ۱۰۷ بار (۲۵/۳٪) در تصاویر جلد دوم منعکس شده است. با توجه به نمود دو جنس در متون جلد دوم، کلمات مرتبط با مرد ۵۳۹ بار (۶۷/۳٪) و کلمات مرتبط با زن ۲۶۲ بار (۳۲/۷٪) نشان داده شده است. بنابراین، می‌توان این چنین قلمداد کرد که در جلد دوم از مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم»، تعداد افراد مذکر و مؤنث از نظر لغوی و تصویری، به صورت متوازن توزیع نشده‌اند.

جدول ۱. بازنمایی زبانی و تصویری دو جنس مذکر و مؤنث در متون و تصاویر جلد دوم مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم»

فراوانی در متون			فراوانی در تصاویر			
جمع کل	مذکر	مؤنث	جمع کل	مذکر	مؤنث	
۸۰۱	۵۳۹	۲۶۲	۴۲۳	۳۱۶	۱۰۷	تعداد
۱۰۰	۶۷/۳	۳۲/۷	۱۰۰	۷۴/۷	۲۵/۳	درصد فراوانی

جدول زیر (جدول ۲) نیز نشان می‌دهد که جنس مذکر ۲۹۳ بار (۶۷/۵٪) و جنس مؤنث ۱۴۱ بار (۳۲/۵٪) در تصاویر جلد سوم نمایان شده‌اند. علاوه بر آن، تعداد کلمات مربوط به جنس مذکر ۸۷۸ (۷۲/۳۲٪) و تعداد واژه‌های مربوط به جنس مؤنث ۳۳۶ (۲۷/۶۷٪) بوده است.

جدول ۲. بازنمایی زبانی و تصویری دو جنس مذکر و مؤنث در متون و تصاویر جلد سوم مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم»

فراوانی در متون			فراوانی در تصاویر			
جمع کل	مذکر	مؤنث	جمع کل	مذکر	مؤنث	
۱۲۱۴	۸۷۸	۳۳۶	۴۳۴	۲۹۳	۱۴۱	تعداد
۱۰۰	۷۲/۳۲	۲۷/۶۷	۱۰۰	۶۷/۵	۳۲/۵	درصد فراوانی

بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که عدم توازن در بازنمایی دو جنس مؤنث و مذکر در جلدهای دوم و سوم از مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم» کاملاً مشهود است و بازتاب جنس مؤنث از منظر لغوی و تصویری به شدت کم‌رنگ می‌باشد.

۲.۵. تقدم در عبارت

به منظور بررسی این ویژگی، تمامی متون و تصاویر در دو جلد مورد نظر از مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم» مورد بررسی قرار گرفت. جدول شماره‌ی (۳) نشان می‌دهد که جنس مذکر ۱۲ بار (۶۶/۶٪) و جنس مؤنث تنها شش بار (۳۳/۳٪) مقدم بر یکدیگر در جلد دوم از این مجموعه آمده‌اند.

جدول ۳. فراوانی تقدم در عبارت (جلد دوم فارسی بیاموزیم)

تقدم زن (مؤنث)	تقدم مرد (مذکر)	
۶	۲۱	تعداد
مادر و پدر (۲ بار) دختر و پسر خواهر و برادر (۲ بار) مامان و بابا	پدر و مادر (۵ بار) پسر و دختر (۳ بار) سینا و شیوا پدربزرگ و مادربزرگ برادر و خواهر پیراهن مردونه و زنونه	مثال‌ها

بررسی این ویژگی در جلد سوم این مجموعه‌ی آموزشی نشان می‌دهد که جنس مذکر پنج بار و جنس مؤنث تنها دو بار مقدم بر یکدیگر نمود پیدا کرده‌اند.

جدول ۴. فراوانی تقدم در عبارت (جلد سوم فارسی بیاموزیم)

تقدم زن (مؤنث)	تقدم مرد (مذکر)	تعداد
۲	۵	
خواهر و برادر (۲ بار)	پدر و مادر (۲ بار) مردان و زنان (۲ بار) پسران و دختران	مثال‌ها

۳.۵. مشاغل زنانه و مردانه

با بررسی مجموع مشاغل مطرح شده در متون و تصاویر موجود در کتاب‌های مطالعه شده مشخص شد که زنان در شغل‌هایی نشان داده شده‌اند که غالباً در قالبی کلیشه‌ای به‌عنوان مشاغل زنانه شناخته می‌شوند. برای مثال، با بررسی جلد دوم مشخص شد که زنان با حرفه‌هایی از قبیل مهماندار هواپیما، معلم یا مدیر مدرسه، که مشاغلی کلیشه‌ای محسوب می‌شوند، نمایش داده شده‌اند؛ این در حالی است که مردان با طیف گسترده‌ای از مشاغل همچون استاد دانشگاه، گوینده‌ی رادیو، پزشک، آرایشگر، کارفرما، افسر امنیت پرواز هواپیما، کشاورز، پادشاه، شاعر، مهندس و... نمود پیدا کرده‌اند (ر.ک. پیوست الف).

همچنین، در بررسی متون و تصاویر جلد سوم مشخص شد که کلیشه‌ها و رویکرد جنسیتی در مورد مشاغل بسیار چشمگیرتر از جلد دوم است؛ به طوری که از مجموع ۵۰ شغل عنوان شده، زنان تنها در ۱۰ شغل نمایان شده‌اند که غالب این مشاغل (از قبیل معلم، پرستار، منشی شرکت، و بافنده‌ی فرش و...) در قالبی کلیشه‌ای، به‌عنوان مشاغلی زنانه شناخته می‌شوند. اما از طرف دیگر، حرفه‌های در نظر گرفته شده برای مردان (نظیر مهندس، عکاس، دانشمند، کارمند، رئیس شرکت، بازیکن فوتبال، کارگردان سینما و...)، تأکید (شاید ناخواسته و غیرعمدی) مؤلفان و برنامه‌ریزان این مجموعه‌ی آموزشی را بر مرزبندی‌های جنسیتی آشکارتر می‌سازد (ر.ک. پیوست ب).

۴.۵. فعالیت‌ها

در جلد دوم مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم»، از مجموع ۳۱ فعالیت اطلاق شده به بانوان، در ۱۲ مورد (۳۸/۷٪)، زنان در قالب فعالیت‌های سنتی و کلیشه‌ای محدود به خانه نظیر لباس دوختن، تمیز کردن، ظرف شستن، آبیاری باغچه‌ی حیاط و... ظاهر شده‌اند (ر.ک. پیوست پ). این در حالی است که مردان

بیشتر در فعالیت‌های پیچیده نظیر عمل جراحی، درمان بیمار، تعمیر دوچرخه، تعویض لاستیک خودرو و... نمود پیدا کرده‌اند.

علاوه بر این، مردان اوقات فراغت بیشتری را نسبت به زنان سپری می‌کنند. برای مثال، مردان در حال شنا کردن، رقصیدن، قایق‌سواری، اسب‌سواری، فوتبال بازی کردن، رفتن به سینما، تئاتر، موزه، پارک و باغ وحش نمایان شده‌اند و این خود مبین این حقیقت است که مردها انسان‌هایی هستند که زندگی سالم‌تری را دنبال می‌کنند، اما در مقابل، تفریحات زنان بیشتر محدود به دید و بازدید اقوام و رفتن به باغ وحش و پارک نمود پیدا کرده است که غالباً به همراه مرد/مردان می‌باشند و این به نوبه‌ی خود می‌تواند تأییدی بر کلیشه‌انگاری مؤلفان این مجموعه باشد.

باید خاطر نشان کرد که شخصیت مرد در حال رفتن به مدرسه، مطالعه و نوشتن نامه نیز ظاهر شده است و این در حالی است که بانوان در هیچ یک از این فعالیت‌ها نمایان نشده‌اند. به‌کارگیری این دیدگاه کلیشه‌ای و مردسالارانه در متون و تصاویر انتخاب‌شده، به‌طور ضمنی و نامحسوس می‌تواند برتری، ذکاوت و اهمیت را برای مردان، و در مقابل، ضعیف بودن و بی‌اهمیت بودن را برای زنان در ذهن زبان‌آموز تداعی کند.

افزون بر آن، نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که جلد سوم مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم» نیز نه تنها عاری از باورها و دیدگاه‌های کلیشه‌ای نبوده، بلکه شخصیت مرد با طیف گسترده‌ای از فعالیت‌ها شامل استخدام کردن، کنترل کردن، دستور دادن و رئیس بودن که از معیارهای جامعه‌ی مردسالار قلمداد می‌شوند، نمود پیدا کرده است (پیوست ت). علاوه بر این، همانند جلد دوم، بازنمایی جنس مذکر با تفریحات و سرگرمی‌های بیشتری نظیر نواختن موسیقی، اسب‌سواری و... همراه شده است. با این وجود، شخصیت زن در فعالیت‌های سنتی و کلیشه‌ای مانند شیر دوشیدن، نظافت خانه، ظرف شستن و کیک پختن نمایان شده است. همچنین، بانوان انسان‌هایی ضعیف، احساساتی، شکننده و زودرنج نشان داده شده‌اند، اما مردان افرادی مسلط، مقتدر و قدرتمند هستند که در حال دفاع و جنگیدن در مقابل مهاجمان می‌باشند. بنابراین، می‌توان گفت که تصاویر و متون موجود در این کتاب‌ها نه تنها عاری از سوگیری جنسیتی نبوده، بلکه به‌طرزی باورنکردنی بر تقویت باورهای کلیشه‌ای نیز صحنه می‌گذارند.

۶. نتیجه‌گیری و بحث

این مطالعه به بررسی بازنمایی جنسیت در متون و تصاویر جلد‌های دوم و سوم از مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم» که در سطح میانه به فارسی‌آموزان خارجی تدریس می‌شود، پرداخته است. به همین منظور،

نحوه‌ی بازنمایی جنسیت در این کتاب‌ها، به صورت کمی و کیفی در چهار مقوله‌ی «بازنمایی»، «تقدم در عبارت»، «شغل» و «نوع فعالیت» مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

اگرچه در جامعه‌ی امروز ایران، تغییرات شگرفی در خصوص مشارکت زنان در فعالیت‌های مختلف اجتماعی شکل گرفته است و زنان در عرصه‌های گوناگون اجتماعی مشغول به فعالیت هستند، تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از این پژوهش دلالت بر وجود نابرابری و تبعیض جنسیتی در تصاویر و متون موجود در کتاب‌های بررسی شده دارد. به عبارت ساده‌تر، نتایج این مطالعه نشان داد که از نظر زبانی و تصویری، بازنمایی مردان پررنگ‌تر از حضور زنان در کتاب‌های مورد مطالعه است؛ زیرا تعداد واژه‌ها و عباراتی که به جنس مذکر اطلاق داده شده‌اند بیشتر از واژگانی است که به شخصیت زن اطلاق شده‌اند (جدول‌های ۱ و ۲).

از آنجا که هر دست‌نوشته‌ای جهت‌گیری سیاسی، فرهنگی و ایدئولوژیکی نویسنده را نشان می‌دهد (بیرجندی و امینی، ۲۰۱۲: ۱۳۹)، می‌توان چنین استنباط کرد که نگرش پدیدآورندگان این مجموعه‌ی آموزشی، شاید، به صورت ناخودآگاهانه، کم‌رنگ جلوه دادن نقش و حضور زن در اجتماع باشد. همچنین، از تجزیه و تحلیل محتوایی و زبانی کتب برگزیده شده چنین برمی‌آید که تقدم در عبارت، عمدتاً مردسالارانه و به نفع مردان است (جدول‌های ۳ و ۴). به زعم نگارندگان، بیان چنین عباراتی احتمالاً «ریشه در نظام فکری سنتی مذهبی» (رضایی و علیپور، ۱۳۹۱: ۸۸) جامعه‌ی ایران دارد که در آن، مردان مقدم در انجام کارها هستند. به‌عنوان مثال، هم‌اکنون نیز در بسیاری از خانواده‌های سنتی، مردان جلوتر از زنان در انظار عمومی ظاهر می‌شوند. همچنین، نتایج این تحقیق حاکی از آن است که مردان در طیف گسترده‌ای از مشاغل مختلف موجود در جامعه، نظیر پلیس، عکاس، نقاش، دانشمند، کشاورز، معلم، کارگردان سینما و... نمود پیدا کرده‌اند، اما حضور زنان عمدتاً در حرفه‌هایی کلیشه‌ای همچون معلم، پرستار و منشی، پررنگ نشان داده شده است (پیوست‌های الف و ب). بنابراین، می‌توان چنین قلمداد کرد که مشاغل ارائه شده در زبان و تصویر، هیچ‌گونه مطابقت و سازگاری‌ای با واقعیت‌های امروزی جامعه‌ی ایران ندارد؛ زیرا در نظام جمهوری اسلامی ایران، زنان و مردان از جایگاه شغلی یکسانی برخوردار هستند. بر این مبنا و با توجه به نمود بانوان در قالب فعالیت‌های کلیشه‌ای، می‌توان چنین نتیجه گرفت که مقوله‌ی برابری و عدالت جنسیتی از نظر مؤلفان و تدوین‌گران مجموعه‌ی آموزشی «فارسی بیاموزیم» مغفول مانده و نیازمند بازبینی جدی می‌باشد.

به‌طور کلی، می‌توان گفت کتاب‌های مورد مطالعه در این تحقیق، به‌طرز شگفت‌انگیزی مملو از باورهای کلیشه‌ای و زبان سوگیرانه‌ی جنسیتی هستند و «با توجه به حضور زنان و جایگاه آنان در ادبیات و فرهنگ

ایران زمین و نقش‌های حیاتی‌ای که در جامعه‌ی ما ایفا می‌کنند، عدم حضور یا نادیده گرفتن آنها به نوعی نفی وجودی آنها [در نظام جمهوری اسلامی ایران] است» (رضایی و علیپور، ۱۳۹۱: ۸۳-۸۴).

یافته‌های مطالعه‌ی حاضر با نتایج بیرجندی و امینی (۲۰۱۲) کاملاً همسو است؛ زیرا پژوهش آنها نشان داد که زنان در کتاب‌های درسی آموزش زبان انگلیسی غالباً در فعالیت‌های کلیشه‌ای نمود پیدا کرده‌اند. افزون بر آن، پژوهش آنها حاکی از آن است که از نظر زبانی و تصویری، بازتاب شخصیت مرد به مراتب بیشتر از شخصیت زن بوده و تقدم در عبارت‌های اشاره‌کننده به دو جنس (مذکر و مؤنث) غالباً نگاه مردسالارانه را دنبال می‌کند. همچنین، نتیجه‌ی تحقیق حاضر یافته‌های مطالعه‌ی قربانی (۲۰۰۹) را نیز تأیید می‌کند؛ زیرا نتایج پژوهش وی نشان داد که مردان طیف وسیعی از مشاغل اجتماع را در اختیار دارند و نقش زنان عمدتاً محدود به داخل خانه است.

نتایج پژوهش حاضر، همچنین، همسو با یافته‌های مصطفی (۲۰۱۴) در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی دبیرستان در کشور نیجریه است. نتایج پژوهش‌های او حاکی از این بود که در این کتاب‌ها، نقش زنان در توسعه‌ی اهداف ملی بسیار کم‌اهمیت جلوه داده شده است. با وجود این، نتایج تحقیق ما با یافته‌های دومینگز (۲۰۰۳) در تناقض است؛ زیرا پژوهش وی نشان داد که کتاب آموزش زبان انگلیسی به کودکان با عنوان «New Interchange Introduction» از نظر کلامی و غیرکلامی، عاری از زبان جنسیتی و باورهای کلیشه‌ای بوده و حضور دو جنس مذکر و مؤنث در فعالیت‌های اجتماعی و مشاغل امروزی به‌طور یکسان نمود یافته است.

در مجموع، بررسی تصاویر و متون کتاب‌های مورد پژوهش نشان می‌دهد که سوگیری جنسیتی مردسالارانه در مجموعه‌ی آموزشی «فارسی بیاموزیم» وجود دارد و عبارات کلیشه‌ای قابل‌ملاحظه‌ای از نظر بازنمایی، تقدم در عبارت، مشاغل و فعالیت‌ها در این کتاب‌ها مشاهده می‌شود.

با توجه به رشد روزافزون علمی ایران در میان کشورهای منطقه و جهان، سالانه شمار زیادی از دانشجویان خارجی برای تحصیل علم وارد دانشگاه‌ها و مراکز علمی ایران می‌شوند. عامل کلیدی و مؤثر در موفقیت علمی این افراد تسلط کافی در مهارت‌های زبان فارسی است. نظر به اهمیت والای این موضوع، انتظار می‌رود که مدیران، ناشران و برنامه‌ریزان کتاب‌های آموزش زبان فارسی، با بهره‌گیری از جدیدترین یافته‌های علمی در امر یادگیری و آموزش زبان، گام‌های مناسب‌تری را در راستای افزایش کیفیت یادگیری و ارتقاء سطح کیفی محتوای کتب آموزشی این زبان فاخر بردارند. مؤلفان کتب آموزش زبان انگلیسی، به منظور کاستن و زدودن هر گونه سوگیری جنسیتی و باورهای کلیشه‌ای، از دستورالعمل‌های متعارف در تهیه و تدوین این کتاب‌ها بهره می‌برند (به‌عنوان مثال ر.ک. والتر، ۱۹۹۱). این دستورالعمل‌ها، معمولاً حاصل یافته‌های علمی هستند. بنابراین، مؤلفان کتب آموزشی زبان فارسی نیز می‌توانند از این

دستورالعمل‌ها در ارائه‌ی الگویی مناسب از شخصیت زن و مرد، در تصاویر و متون این کتاب‌ها استفاده نمایند.

افزون بر آن، به نظر می‌رسد که مدرسان آموزش زبان نیز بتوانند نقش مهم و موثری در زدودن و کاستن از نقش‌های کلیشه‌ای جنسیتی موجود در کتاب‌ها داشته باشند (ساندرلند، ۲۰۰۱؛ نقل از بیرجندی و امینی، ۲۰۱۲). مدرسان زبان می‌توانند در «جاهایی که محتوای کتب درسی مفاهیم کلیشه‌ای را بیان و القا می‌کند. نظر و پیشنهادات خود را ارائه دهند» (ساندرلند، ۱۹۹۲: ۸۷) و در صورت امکان، مواد آموزشی عاری از زبان جنسیتی را طراحی و در کلاس ارائه نمایند (دومینگز، ۲۰۰۳).

شایان ذکر است که، مؤسسات و مراکز آموزش زبان فارسی نیز می‌توانند با برگزاری کارگاه‌ها و سمینارهای آموزشی مختلف، مدرسان این زبان را نسبت به مفاهیم کلیشه‌ای و تأثیر آن در یادگیری نزد دو جنس به‌ویژه جنس مونث آشنا کنند؛ زیرا به گفته‌ی والتر (۱۹۹۱) بازنمایی نامطلوب و نامناسب شخصیت مونث در متون و تصاویر کتاب‌های درسی ممکن است تأثیر ناخوشایندی در یادگیری زبان‌آموز زن داشته باشد.

از آنجا که کتاب‌های آموزش زبان فارسی به منظور آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان طراحی و تدوین می‌شوند، زدودن هر گونه عبارت و تصویر که منجر به بازتولید و القای باورهای کلیشه‌ای در ذهن مخاطب می‌شود، کاملاً منطقی به نظر می‌آید و این گونه کتاب‌ها باید انعکاس‌دهنده‌ی واقعیت‌ها و ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و شیوه‌ی زندگی جامعه‌ی اسلامی و فعلی ایران باشند (بیرجندی و امینی، ۲۰۱۲؛ ترابی زنجانی، ۱۳۹۱؛ حسینی فاطمی و حیدریان، ۱۳۸۹).

همان‌گونه که در مقدمه‌ی این کتب آمده است، یکی از اهداف مجموعه‌ی آموزشی «فارسی بیاموزیم»، آموزش زبان فارسی به نسل جدیدی از کودکان ایرانی مقیم خارج از کشور است. بنابراین، باید در تدوین این کتاب‌ها، نهایت دقت در انعکاس جایگاه و هویت زن ایرانی در متون و تصاویر اعمال شود. زیرا کتاب‌ها می‌توانند از طریق پیام‌های ارائه شده در متون و تصاویر، ذهن و افکار کودکان را تحت تأثیر قرار دهند و منجر به فراگیری نقش‌های جنسیتی بر طبق الگوهای قالبی و کلیشه‌ای شوند (ترابی زنجانی، ۱۳۹۱). امید است که یافته‌های این پژوهش باعث افزایش آگاهی برنامه‌ریزان و مؤلفان کتب آموزش زبان فارسی در زمینه‌ی زدودن و تعدیل باورهای کلیشه‌ای جنسیتی شود.

این مطالعه به بررسی بازنمایی جنسیت در کتاب‌های سطح میانه از مجموعه‌ی آموزشی «فارسی بیاموزیم» پرداخته است. در این ارتباط، مطالعات و پژوهش‌های آینده می‌توانند به بررسی و تحلیل نمود دو جنس مونث و مذکر در متون و تصاویر موجود در کتب سطح مقدماتی و پیشرفته‌ی مجموعه‌ی آموزشی

حاضر یا دیگر مجموعه‌های آموزشی زبان فارسی بپردازند. علاوه بر این، پژوهش‌های آینده می‌توانند به بررسی بیشتر این موضوع در مواد آموزشی صوتی و تصویری زبان فارسی نیز بپردازند.

منابع:

- ترابی زنجانی، م. (۱۳۹۱). پژوهشی در رابطه با کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های آموزشی کودکان مهدهای کودک استان زنجان. منبع: <http://www.anthropology.ir/node>.
- حاضری، ع. م. و احمدپور خرمی، ع. (۱۳۹۱). بازنمایی جنسیت در کتب فارسی مقاطع تحصیلی راهنمایی و دبیرستان در سال تحصیلی ۱۳۸۸-۸۹. زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۰، شماره ۳، صص: ۷۵-۹۶.
- حسینی فاطمی، آ. و حیدریان، ا. (۱۳۸۹). نمود جنسیت در کتاب‌های درسی زبان انگلیسی دوره‌ی دبیرستان و پیش‌دانشگاهی: تحلیل واژگان و محتوا با رویکردی معیار-مدار. مجله‌ی مطالعات زبان و ترجمه، شماره ۲، صص: ۹۲-۷۶.
- عموزاده، م.، زارعی فرد، ر. و علی‌نژاد، ب. (۱۳۹۳). جنسیت و قطع کلام در جلسات دفاع از پایان‌نامه. جستارهای زبانی، دوره ۵، شماره ۴، صص: ۱۷۰-۱۴۹.
- وکیلی فرد، ا. و خالقی‌زاده، ش. (۱۳۹۱). رابطه‌ی جنسیت و به‌کارگیری راهبردهای یادگیری زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم. پژوهش‌نامه‌ی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، سال ۱، شماره ۱، صص: ۲۶-۵۹.
- رضایی، ح. و علی‌پور، م. (۱۳۹۱). بررسی متون خوانداری مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم» براساس نقش‌های هفت‌گانه‌ی زبان از دیدگاه هلیدی. پژوهش‌نامه‌ی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، سال ۱، شماره ۲، صص: ۱۶۳-۱۷۹.
- Al-Asadi, M. M. M.** (2013). *A Gender Analysis of the English Language Textbooks "English for Iraq" used in the Fifth Preparatory Classes in the Iraqi Preparatory Schools*. Retrieved from: <http://www.uobasrah.edu.iq/coe-humanities/content.php?id=309>.
- Birjandi, P. & Amini, M.** (2012). Gender Bias in the Iranian High School EFL Textbooks. *English Language Teaching*, 5(2): 134-147.
- Dominguez, L. M.** (2003). *Gender Textbook Evaluation*. Centre for English Language Studies: University of Birmingham. Retrieved from: <http://www.cels.bham.ac.uk/resources/essays/Dominguez5.pdf>.
- Ghorbani, L.** (2009). *An Investigation of the Manifestation of Sexism in EFL/ESL Textbooks*. Retrieved from: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED505434.pdf>.
- Hall, M.** (2014). Gender Representation in Current EFL Textbooks in Iranian Secondary Schools. *Journal of Language Teaching and Research*, 5(2): 253-261.
- Hamdan, S.** (2010). English-language Textbooks Reflect Gender Bias: A Case Study in Jordan. *Advances in Gender and Education*, 2: 22-26.
- Jin, N. Y., Ling, Y. C., Tong, C. S., Ling, L. Y. & Tarmizi, M. A. A.** (2013). An Analysis on Gender-based Language and Illustrations in Malaysian Secondary Schools' English Language and Literature Textbooks. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(18): 115-127.
- Mustapha, A.** (2014). Sex Roles in English Language Textbooks in Nigerian Schools. *Journal of ELT and Applied Linguistics (JELTAL)*, 2(2): 69-81.

- Piercey, M.** (2000). Sexism in the English Language. *TESL Canada Journal/Revue TESL DuCanada*, 17(20): 110-115.
- Porreca, K.** (1984). Sexism in Current ESL Textbooks. *TESOL Quarterly*, 18(4): 705-724.
- Sunderland, J.** (1992). Gender in the EFL Classroom. *ELT Journal*, 46: 81-191.
- Toçi, A. & Aliu, M.** (2013). Gender Stereotypes in Current Children's English Books Used in Elementary Schools in the Republic of Macedonia. *American International Journal of Contemporary Research*, 3(12): 32-38.
- Walter, C.** (1991). On Balance: Guidelines for the Representation of Women and Men in English Language Teaching Materials. *Women in EFL Materials*, 1-12.

پیوست‌ها

پیوست الف

مشاغل ارائه شده در جلد دوم مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم»

زن	مرد
مدیر مدرسه، معلم، مدیر آژانس مسکن، و مهماندار هواپیما	استاد دانشگاه، شاعر، پیشخدمت رستوران، مدیر آژانس تاکسیرانی، فروشنده، گوینده‌ی رادیو، بازیکن فوتبال، خواننده، مسئول پذیرش، مهندس، ناظم مدرسه، پادشاه، کشاورز، نجار، نقاش، خیاط، نانوا، پزشک، مدیر آژانس، کارگردان سینما، مأمور کنترل گذرنامه، مأمور امنیت پرواز هواپیما، آرایشگر، کارمند، جنگجو و مسئول خشکشویی

پیوست ب

مشاغل ارائه شده در جلد سوم مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم»

زن	مرد
معلم، کارمند، منشی، پرستار، راهنمای تور، ماشین‌نویس، خواننده، فرش‌باف، همراه بیمار، مسئول اطلاعات پرواز	فروشنده، آرایشگر، تعمیرکار، معلم، کشتی‌گیر، دانشمند، کارمند، رئیس، عکاس، کارگردان سینما، جنگجو، سرباز، پادشاه، مدیر، نقاش، پلیس، دونده‌ی سرعت، مورخ، امدادگر، گزارشگر خبر، فیلسوف، نویسنده، دزد، راننده تاکسی، مأمور موزه، پزشک، شاعر، معمار ساختمان، حسابدار، راهنمای تور، منجم، وزیر، آشپز، مهندس، مربی، هنرمند، شکارچی، خوشنویس، کشاورز، کاپیتان فوتبال

پیوست پ

فعالیت‌های ارائه شده در جلد دوم مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم»

زن	مرد
<p>غذا سفارش دادن، سفره پهن کردن، فرم پر کردن، به پارک رفتن، با تلفن صحبت کردن، خرید کردن، تلویزیون تماشا کردن، جشن تولد گرفتن، از بچه‌ها مراقبت کردن، زباله را بیرون گذاشتن، فرش بافتن، ظرف شستن، به باغ وحش رفتن، خانه را نظافت کردن، همدیگر را در آغوش گرفتن، غذا پختن، خانه اجاره کردن، باغچه آب دادن، نماز خواندن، مهمانی رفتن، مریض شدن، به سفر رفتن، تئاتر رفتن، به دیدن جاهای تاریخی رفتن، سبزی پاک کردن، نامه پست کردن، خواباندن بچه، به مدرسه رفتن</p>	<p>غذا سفارش دادن، ماهیگیری کردن، فوتبال بازی کردن، قایق‌رانی کردن، رانندگی کردن، به پارک رفتن، به استادبوم رفتن، تلویزیون تماشا کردن، جشن تولد گرفتن، شنا کردن، نامه نوشتن، هل دادن اتومبیل، دوچرخه تعمیر کردن، به مسافرت رفتن، به دیدن فامیل رفتن، همدیگر را در آغوش گرفتن، هدیه دادن، رقصیدن، به باغ وحش رفتن، کسی را راهنمایی کردن، درس خواندن، سرما خوردن، به سینما رفتن، استراحت کردن، مهربان بودن، معالجه کردن، خانه اجاره کردن، ثروتمند بودن، باغچه‌ی حیاط را آب دادن، بلیت گرفتن، مکان‌های تاریخی را دیدن کردن، منتظر ماندن، به موزه رفتن، دیر کردن، حمل کردن، کنترل کردن، اصلاح کردن موی سر، اتو کردن لباس، اسکت بازی کردن، تلفن کردن، خانه را نقاشی کردن، سبزیجات خوردن، اسب‌سواری کردن، اسب‌سواری کردن، تایر عوض کردن، خندیدن، اختراع کردن</p>

پیوست ت

فعالیت‌های ارائه شده در جلد سوم مجموعه‌ی «فارسی بیاموزیم»

زن	مرد
<p>به کوه رفتن، با تلفن خانه صحبت کردن، خندیدن، احساساتی شدن، نگران بودن، تلویزیون تماشا کردن، رادیو گوش دادن، عکس گرفتن، سفر کردن، فکر کردن، کمک کردن، شستن، خانه را نظافت کردن، بچه تربیت کردن، تصمیم گرفتن، درس خواندن، گل چیدن، به پیک نیک رفتن، امتحان گرفتن، کسی را به مهمانی دعوت کردن، منتظر (شوهر) ماندن، نماز خواندن، مواظب بودن، ویولن نواختن، خسته شدن، کیک پختن، جاهای تاریخی را دیدن، کلاس زبان رفتن، کلاس کامپیوتر رفتن، کفش واکس زدن، شیر دوشیدن، در را بازکردن (برای کودک)، فرش بافتن، از کودک مراقبت کردن، باغچه را هرس زدن، سرما خوردن</p>	<p>هدیه دادن، خرید کردن، درس خواندن، بازی کردن، فوتبال بازی کردن، چاپ کردن، تصادف کردن، در امتحان رد شدن، به زیارت رفتن، ناراحت شدن، تسلیت گفتن، با کامپیوتر کار کردن، تلویزیون تماشا کردن، روزنامه خواندن، فیلم ساختن، عکس انداختن، تصمیم گرفتن، تقسیم کردن، دفاع کردن، اجاره کردن، ارباب بودن، صبور بودن، با تجربه بودن، خواستن، ایستادن، تبعید شدن، سخت گرفتن، نوشتن، کشتی گرفتن، دوچرخه سواری کردن، به مأموریت رفتن، به سفر رفتن، نجات دادن، از بیمارستان مرخص شدن، فروختن، کسی را دعوت کردن، مسئولیت‌پذیر بودن، چیزی را انجام دادن، توجه کردن، انتخاب کردن، جنگیدن، از جلو آمدن (به معنی تقدم مردان در هنگام پیاده‌روی در خیابان و انظار عمومی)</p>